

ЕТИКЕТ У КУЛЬТУРІ ПОВЕДІНКИ ТА СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ПРАВА

У статті розглянуто етикет як поведінковий елемент моральної культури фахівця права. Зазначено, що процес формування моральних орієнтацій юриста допускає вироблення сукупності навичок і звичок пристосування до настанов етикетних взірців.

Ключові слова: етикет, культура, моральність, етикетна культура фахівця права, механізм засвоєння етикетних манер.

В статье рассмотрен этикет как поведенческий элемент нравственной культуры специалиста права. Обосновывается, что процесс формирования нравственных ориентаций юриста допускает выработку совокупности навыков и привычек приспособления к установлениям этикетным образцам.

Ключевые слова: этикет, культура, нравственность, этикетная культура специалиста права, механизм усвоения этикетных манер.

The article considers etiquette as a behavioral component of moral culture of law specialists. It is grounded that the process of developing moral orientations of a lawyer admits the elaboration of a set of skills and habits as well as the adaptation of stated etiquette standards.

Keywords: etiquette, culture, morality, etiquette culture of a law specialist, mechanism of etiquette manners adaptation.

Формулювання проблеми. У сучасних умовах людина є центральною ланкою процесу трансформації українського суспільства. Культура і моральність формують обличчя сучасної людини та її буття в суспільстві. Найповніше вираження культура людини, зокрема моральна культура особистості, набуває у сфері спілкування. Під спілкуванням дослідники розуміють різноманітні форми безпосередніх контактів між людьми, тобто міжсуб'єктну взаємодію. Нескінченне багатство нашого соціального буття обумовлене безліччю ситуацій, у які ми потрапляємо щоденно. Кожного разу ми іншим чином виявляємо себе відповідно до обставин, завдань спілкування, особистостей партнерів. У цьому розмаїтті можна виділити декілька рівнів спілкування за ступенем близькості міжособистісних відносин.

Неглибокий, формальний рівень відносин, як вважають дослідники, закарбовує етикетне спілкування. Його фундаментом є усвідомлення соціальної ролі кожним із партнерів і виконання відпрацьованих, сталих кліше спілкування – норм етикету, у яких відбиття особистісного начала може бути мінімізованим [3].

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що, незважаючи на достатньо широке коло досліджень проблем етикету в культурі поведінки людини (І. В. Альохіна, А. О. Паломар, Я. В. Подоляк, В. О. Лозовий, Д. С. Лихачова, М. П. Требін, Т. І. Холопова та ін.), ця проблема досліджена недостатньо повно, тим більше, стосовно окремих груп особистостей та їх професійної придатності. Отже, метою цієї статті є аналіз етикету в культурі поведінки та спілкування фахівців права.

У культурі поведінки та спілкування етикету надано великого значення.

Нагадаємо, що етикет (у перекладі з французького – ярлик, етикетка) – це суворо встановлений порядок, зведення норм поведінки людини в суспільстві. Він містить звичаї і правила, що визначають уміння людини поводитися в різних ситуаціях, будувати правильні взаємостосунки з будь-якою категорією людей.

У цей час уже не можна серйозно заперечувати змістовність поняття «етикет» і важливі суспільні функції феномену, що переховуються за ним. Етикет – не просто стандарт поведінки, а більш-менш ритуалізована форма осмисленого спілкування. Його змістовне вивчення показує, що сувора кодифікація і канонізація – лише одна з тенденцій у розвитку етикету, що не виражає сутності його культурного призначення. Більшість дослідників вважають, що він зближується з мораллю, а іноді й прямо зведений до неї. Існує прямо протилежна точка зору. Наприклад, етнограф С. О. Токарев, спираючись на концепцію американського культуролога Л. Уайта, вказує на сегрегативну функцію етикету, що розділяє і суворо протиставляє його моралі [8]. Лінгвісти розглядають етикет як компонент спілкування, який регулює його ефективність. Вважаємо найбільш продуктивним культурологічний підхід, який у певному значенні знімає суперечність у розумінні та призначенні етикету. Але це досягається лише в тому випадку, якщо не обмежуватися дослідженням випадково вибраних сфер застосування етикету (наприклад, етикету повсякденного спілкування або етнічних його форм), а виявляти загальні особливості етикету в максимальному діапазоні його різноманітного функціонування в культурі, включаючи і вивчення етикету в розвитку суспільства. Вже при побіжному розгляді етикету під цим кутом зору виявляється, що він виконує вельми різноманітні функції, які змінюються. В одних умовах домінують політичні та юридичні функції, у других – моральні, у третіх – релігійні. Залежно від того, у якій соціальній групі і з якою метою етикет застосовується, він звичайно визначається або як дипломатичний, або як юридичний, або як спортивний, або як етикет наукових співтовариств.

Моральне значення етикету виявляється в тому, що з його допомогою можна висловити визнання самоцінної значущості людини, з якою доводиться вступати в контакти, й повагу до неї. Але якщо ця людина є представником держави, етикетом виражається ставлення до її представницького рангу. Тут вже етикет стає носієм політичного значення. Те саме значення має етикет, який зобов'язує визнавати й підтримувати встановлену державою значущість (ранги, титули тощо) людей.

Неважко помітити, що вся різноманітність етикетних форм має однакове змістове наповнення – визнання й підтримку значущості (повага, шанування) людини, з якою встановлюється контакт. Таким чином, утрачає значення зіставлення моральної і сегрегативної функцій етикету. Визнаючи значущість кожної людини, ми тим самим визнаємо й відмінності цієї значущості, що залежать як від особистих здібностей, кваліфікації і взагалі індивідуальних якостей особистості, так і від обов'язків, на неї покладених, від звань, титулів, соціальних статусів і навіть від статі, віку і деяких інших особливостей. Зрозуміло, у процесі історичного розвитку суспільства така залежність значно змінювалася, отже, змінювався й сенс, смисл етикету.

Зміст етикету – це визнання значущості людини або вияв поваги до неї,

шанування її, виражене у формі ввічливості, чемності. Але значення цієї поваги, визнання не буває однаковим. Одна справа, коли знаки поваги спираються на усвідомлення моральної або інтелектуальної переваги іншої людини, коли переважає сила авторитету, що притягує як приклад, ідеал. І зовсім інша справа, коли визнається значущість зовнішньої сили, яка лише лякає і відштовхує людину, лякає її як міць, що породжує відчуття своєї слабкості та незахищеності [4, с. 214].

Звісно, що на кожному етапі розвитку людства етикет мав свої особливості. Багато дослідників вважають, що він існував вже у первісно-родовому суспільстві. Інші розглядають його як своєрідне реліктове явище первісної культури. Для етикету сучасної цивілізації характерні, наприклад, такі особливості:

- практичність норм етикету, їх апелювання до здорового людського глузду;
- моральна змістовність етикету (цінність людського достоїнства як смисл етикетних норм);
- рівність людей різних соціальних статусів перед вимогами суспільної пристойності;
- недогматичність етикету, динамізм і мінливість його правил.

Вступаючи в постіндустріальну цивілізацію, людство повинно прагнути до справжнього гуманізму міжособистісних відносин. І. Кант писав: «Що більш цивілізованими стають люди, то більші вони автори, вони ззовні виявляють симпатію, повагу до інших, скромність, безкорисливість, хоч цим нікого не обманюють... Жінка навряд чи буде задоволена, якщо чоловіки перестануть віддавати належне її чарівності. Але цнотливість – самоспонування, що приховує пристрасть, – усе ж як ілюзія дуже корисна. Щоб зберегти між тією та іншою статтю відому відстань, необхідну для того, щоб не зробити одну статть простим знаряддям насолоди іншої» [2, с. 384, 385]. Він, можливо, дещо спростував моральну функцію етикету, але точно вказав на те соціалізувальне значення, що її дисциплінує. Там, де зникає культурна, конвенціональна форма, яка сприяє вияву того, як людина ставиться до іншої людини, залишається тільки груба стихія фізичних зіткнень і взаємна зміна випадкових настроїв та почуттів, що пригноблюють загальне самопочуття і перешкоджають взаєморозумінню. Повага – це не настрій, не почуття, а дисципліна поведінки, вміння зважати на значущість інших, обов'язок визнати її значущість.

Отже, етикет повсякденного спілкування – це культура, за допомогою якої людина навчається жити в злагоді з достоїнством інших і тим самим забезпечувати захист свого достоїнства, створювати умови для подолання конфліктних ситуацій, досягнення намічених цілей спілкування. Недотримання вимог етикету в повсякденному житті, свідоме і несвідоме приниження людського достоїнства в різних сферах спілкування призводить до негативних наслідків не тільки морального, але й суто практичного характеру. В одних випадках (наприклад, у сфері масових контактів) виникають безглузді непорозуміння, конфлікти, сварки, вияви хворобливої дратівливості. У других випадках (скажімо, у наукових дискусіях) – стає неможливим досягти взаєморозуміння, конструктивних результатів. У третіх випадках (у взаємовідносинах між керівництвом і підлеглими) – полегшуються можливості «перетворювати» виконання суспільних функцій на особистий інструмент свавілля

тощо. У всіх випадках грубість, невміння, нездатність або небажання зважити на присутність інших з їх достоїнством і взагалі з їх значущістю погрожує самопочуттю людей, погіршує психологічний клімат їх буття, виснажує нервову систему, негативно впливає і на результати діяльності.

Ці вимоги повною мірою стосуються й різних сфер діяльності та спілкування, у тому числі й етикету фахівців права. Етикет фахівця права, на наш погляд, – це зведення правил спілкування і поведінки юриста, заснованих на принципах загальнолюдської моралі, професійної етики і традицій у галузі юриспруденції. Такі правила охоплюють службові та неслужбові стосунки фахівців права з людьми. Етикет фахівця права має низку особливостей, зумовлених його професійним статусом і роллю в суспільстві, особливою відповідальністю перед людиною і суспільством щодо дотримання справедливості та законності.

Найважливішою якістю особистості юриста є його ретельне особисте дотримання закону і справедливе спостереження за виконанням цих законів громадянами. Крім того, у процесі спілкування фахівців права з іншими людьми під час виконання ними своїх обов'язків вони, дотримуючись правил етикету, повинні спиратися перш за все на принцип моральної справедливості, який припускає міру впливу на індивіда, орієнтуючись не тільки на значущість мотиву та результат вчинку, але й на засіб його здійснення.

Справедливість для юриста пов'язана із системою оцінювальних суджень щодо виконання законів. Той, хто виконує всі без винятку встановлені правила поведінки стосовно будь-якого іншого, є законослухняним громадянином і порядною людиною. Більше того, реалізуючи принцип моральної справедливості, етикет юриста повинен мати єдину міру у виборі способів дії щодо ієрархії ціннісних орієнтацій, прийнятих у суспільстві. Він повинен однаково підходити до виконання різних соціальних і юридичних процедур. Поряд з однаковістю перед етикетною нормативністю моральна справедливість припускає конкретизацію як самої соціальної процедури, так і суб'єктів діяльності в ній [6, с. 19].

Сучасний етикет юриста орієнтований на інтелігентність. Цією якістю повинен оволодіти кожний фахівець права. Інтелігентність юриста – це висока якість способу його життя, у якому матеріальне і духовне перебуває в гармонії. Джерелом удосконалення юридичного етикету є політична, історична, юридична, психологічна, педагогічна і правово-етична література, поглиблене знання теорії держави і права, законодавчих актів і кращих традицій юриспруденції.

Відомо, що моральні вчинки фахівця права визначаються і рівнем розвитку його психіки: системою потреб і ціннісних орієнтацій, інтересів і мотивів, цілей і настанов, умінням концентрувати увагу, приборкувати перше почуття, не піддатися емоційному спалаху. Виховуючи в себе благородні почуття, сильну волю, високий інтелект, треба підкріплювати ці зусилля виробленням звички чинити правильно, порядно, справедливо та красиво.

Оскільки фахівцю права доводиться постійно стикатися з різними проблемами міжособистісної взаємодії, попереджувати конфлікти між окремими громадянами, етикет відображає його соціально-психологічні знання, особливо почерпнуті на

експериментальному, фактичному рівнях.

У процесі виконання обов'язків фахівцями права багато з моральних норм, правил поведінки та самі моральні відносини виявляються по-особливому, що має своє відображення в професійному етикеті юриста.

Морально вихований, совісний, скромний фахівець права завжди шанобливий до інших. Він стриманий і розсудливий, вимогливий і справедливий під час вирішування службових питань. Авторитетний юрист відрізняється саме тим, що в усьому чинить по совісті. Успіх, як правило, супроводжує тих, хто за будь-яких обставин залишається вірним своїм принципам і суворо дотримується закону у вирішенні службових питань. Професійний етикет особливо застерігає фахівців права від зарозумілості, чванства, будь-яких дій, що принижують достоїнство інших. Уміння слухати і розуміти співрозмовника є важливою характеристикою етикету фахівця права, яка значною мірою забезпечує культуру спілкування і взаємодії з громадянами у процесі виконання ними службових обов'язків. Дослідження показують, що цілеспрямовано й уважно слухають співрозмовника тільки 20-25 % працівників права [1]. Що за цим стоїть? Байдужість до людини або невихованість, негативність настанов або неухважність, погане самопочуття або брак часу? Відповіді можуть бути різними, але мораль тут одна: кожен фахівець права повинен учитися мистецтву слухати.

Високим виявом культури юриста є його витримка. Особливо необхідна вона слідчим. Лайка, образа неприпустимі, якою б не була провина людини. Золотим правилом у професійному етикеті фахівця права є сповідання презумпції невинності людини. Також обов'язковими для фахівця права є правила мовної поведінки, які стійко закріплені в мовних формулах, що в сукупності становлять так званий мовний етикет [7; 8]. Юристу треба постійно піклуватися про підвищення власної культури і вдосконалення мовного етикету. Чистота, ясність і точність правової лексики мають виключно важливе значення в практичній діяльності фахівця права.

Отже, кожен фахівець права повинен виконувати правила етикету не за настроєм, а постійно, систематично як у спілкуванні з громадянами під час виконання службових обов'язків, так і з усіма людьми, що його оточують. Висока культура поведінки і спілкування для фахівця права повинна стати органічною потребою, рухом душі, єдиною можливою і звичайною нормою.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що етикет у культурі поведінки та спілкування фахівців права має велике значення. У процесі оволодіння етикетом йому необхідно піднятися на рівень раціонально обґрунтованих дій і вчинків. Постійна орієнтація на морально-етичну заданість манер у культурі поведінки та спілкування фахівця права є необхідною умовою його професіоналізму. Правил етикету необхідно дотримуватись не спорадично, а постійно, адже кожен фахівець права повинен бути зразком поведінки для всіх громадян.

Література:

1. Гонзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. О. Гонзенко. – К., 2003. – 16 с.
2. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – М., 1966. – Т. 6.

3. *Лозовий В. О.* Культура особистості та етикет у діловому спілкуванні : навч. посіб. / В. О. Лозовий, О. В. Уманець, М. Б. Ценко. – Х. : Регіон-інформ, 2006. – 140 с.
4. *Мануйлов Є. М.* Етика : навч. посіб. / Є. М. Мануйлов, М. П. Требін. – Х. : ХВУ, 2001. – 239 с.
5. *Подольк Я. В.* Офицеру об етикете / Я. В. Подольк. – М. : Воениздат, 1991. – 215 с.
6. *Проценко О. П.* Етикет у культурі поведінки та спілкування / О. П. Проценко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соц. філософія, психологія. – Х. : ХУПС, 2004. – Вип. 3 (21). – С. 17–24.
7. *Тейлор Ч.* Етика автентичності / Ч. Тейлор ; пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2002. – 128 с.
8. *Этическая мысль : науч.-публицист. чтение.* – М. : Политиздат, 1988. – 240 с.